

ساختار خانواده و آسیب‌های اجتماعی

جواد آقامحمدی

دانشجوی دوره دکتری
مدیریت آموزشی،
دانشگاه علامه طباطبائی

سهیلا اسدی

دبیر آموزش و پرورش
شهرستان دیواندره

مقدمه

خانواده از ارکان عمده و نهادهای اصلی هر جامعه و یکی از طبیعی‌ترین گروه‌هایی است که می‌تواند نیازهای عاطفی، تکاملی و نیز نیازهای معنوی انسان‌ها را برطرف کند. این واحد اجتماعی مبدأ بروز عواطف انسانی و کانون صمیمانه‌ترین روابط و تعاملات بین فردی است. اهمیت خانواده به اندازه‌ای است که سلامت و بالندگی هر جامعه وابسته به سلامت و رشد خانواده‌های آن است. سلامت و رشد خانواده چیزی بیش از فقدان آسیب‌های جسمانی و روانی است. نهاد خانواده در میان سایر نهادهای اجتماعی در رفتار و هویت‌سازی به طور برجسته اثرگذار و دارای نقش بی‌بدیل است، و همه این موارد حاکی از آن است که جایگاه نهاد خانواده در درون ساخت نظام اجتماعی بسیار رفیع و دارای آثار غیرقابل انکار در اغلب حوزه‌ها و به ویژه امنیت اجتماعی می‌باشد.

ابعاد خانواده

میسیلدین^۱ به نقل از زارب^۲، در یک تقسیم‌بندی کلی، هفت سبک و روش فرزندپروری رایج و نادرست والدین و الگوهای پاسخ‌دهی فرزندان را این‌گونه خلاصه کرده است:

۱- والدین تنبیه‌گرا

میسیلدین سه زیر گروه از والدین تنبیه‌گر را از هم متمایز می‌کند:

الف) سبک تنبیه‌گر پرخاشگر: از عنوان تنبیه‌گر پرخاشگر، اغلب آزار و اذیت جسمی به ذهن متبادر می‌شود؛ اما این قبیل والدین ممکن است تنها به آزادهی کلامی شدید بپردازند.

ب) سبک تنبیه‌گر گناه‌آفرین: این سبک اغلب با پرخاشگری والدین همراه است. فرد به علت اینکه فکر می‌کند رفتار او بد و دارای نقص و ضعف است، احساس گناه و بی‌ارزشی می‌کند. الگوی پاسخ‌دهی فرزند به این شیوه، شامل پرخاشگری، تمایل به انتقام‌گیری، انتقام‌گیری از والدین، طغیان علیه والدین، مجازات خود (مانند خودکشی)، احساس گناه شدید، در جست و جوی تأیید بودن، تصور قربانی شدن، اطاعت توأم با ترس و اضطراب.

ج) سبک تنبیه‌گر بی‌اعتماد: نوعی سبک فرزندپروری است که در آن والدین درباره‌ی اجتناب از شرایط خطرناکی که به فجایعی نظیر حاملگی ناخواسته یا اعتیاد به مواد مخدر منجر می‌شوند، بیش از حد فرد را موعظه می‌کنند. به علت بی‌اعتمادی شدید، چه بسا والدین به اشتباه، فرزندشان را برای شرکت در این فعالیت‌های خطرناک سرزنش کنند (زارب، ۱۳۸۳).

۲- والدین طردکننده

بسیاری از افراد متعلق به خانواده‌هایی‌اند که از عشق و علاقه و احترام کافی والدین خویش برخوردار نبوده‌اند و

بهمن‌ماه ۱۳۹۳
شماره ۴۲۴

پیوند ۴۲

به این جهت نیاز آن‌ها به محبت و امنیت مورد تهدید قرار گرفته و در آن‌ها احساس بی‌پناهی و تنهایی برجای مانده است. رفتار والدین می‌تواند در اشکال مختلف در فرزند متجلی گردد؛ از جمله بی‌توجهی و بی‌اعتنایی، جدایی از او، تنبیه و تهدید فرزند، تحقیر او در مقابل دیگران و مقایسه غیرعادلانه با افراد دیگر در خانواده (نوابی نژاد، ۱۳۷۷).

۳- والدین تحمیل‌گرا

در این سبک، والدین به طور دائم فعالیت‌های فرزند خود را با حالتی توأم با اضطراب و عیب‌جویی هدایت می‌کنند. الگوهای مقابله‌ای فرد عبارت‌اند از: اطاعت و تسلیم محض به همراه نیاز شدید برای راهنمایی شدن و هدایت توسط بزرگسالان، لجبازی آشکار و مقاومت فعال در مقابل والدین یا مقاومت منفعل و غیرفعال یا لجبازی پنهان با والدین. نتایج تحقیقات نشان داده است که الگوهای تربیتی مستبدانه و خشن با بروز علایم افسردگی و اضطراب و رفتارهای ضداجتماعی مانند مصرف الکل و مواد مخدر و اختلال سلوک در افراد رابطه دارد (صفر، ۱۳۸۸).

۴- والدین حمایتگر افراطی (بیش از حد آزاد گذارنده)

الگوی پاسخ دهی فرزندانشان به آزادگذاری افراطی عبارت‌اند از:

- ۱- منفعل بودن همراه با کسالت که ویژگی آن فقدان علایق کافی و بسنده و ساعت‌ها عدم فعالیت است.
- ۲- انتظار اینکه دیگران باید همه آرزوها و امیال شخص را برآورده سازند.
۱. عدم احساس مسئولیت.
۲. بی‌ثباتی در مواجهه شدن با سختی‌ها.
۳. تمایل به از شاخه‌های به شاخه دیگر پریدن.

۵- والدین سلطه‌پذیر افراطی

والدین سلطه‌پذیر افراطی، نمی‌توانند در برابر خواست‌های فرزندان خود «نه» بگویند و محدودیت‌های مناسب برای رفتار او تعیین کنند. والدین در موضع استفاده از قواعد، مقررات و انتظارات کافی و بسنده و در دادن بازخوردهای مناسب به تخلفات فرد، ناتوان‌اند. این گونه والدین نمی‌خواهند در مقابل خواست‌های فرزندانشان سخت‌گیری کنند. اینها در محبت کردن بسیار افراطی عمل می‌کنند.

۶- والدین سهل‌انگار یا پرمشغله

در این شیوه، والدین از فرزندان خود انتظار چندانی ندارند. چنین والدینی برای کنترل فرزندان خود، به ندرت

از تنبیه یا زور استفاده می‌کنند (احدی و جمهری، ۱۳۸۰). این والدین اغلب به دلیل کثرت فعالیت‌های اجتماعی و درگیری در خارج از خانواده، عملاً فرصت چندانی برای توجه به نیازهای فرزندان خود ندارند.

۷- والدین کمال‌گرا

مشخصه والدین کمال‌گرا، اعمال فشار زیاد بر فرزند برای بهتر بودن و بهتر شدن است. خواست‌های والدین، رفتارهایی بسیار فراتر از توان فرزند است و تا زمانی که آن‌ها احساس نکنند که فرزند در بهترین سطح ممکن عمل کرده است، او را مورد تأیید و تحسین قرار نمی‌دهند. از آنجا که ممکن است این سطح مطلوب هرگز به دست نیاید، در شیوه عمل این والدین، تقریباً هیچ‌گاه تحسین و تمجید واقعی وجود ندارد.

ارتباط صمیمی والدین با فرزندان، عاملی مهم در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی

- ۱- به فرزندانمان احترام بگذاریم: به یاد داشته باشیم که فرزندانمان میل به با ارزش بودن را همواره به‌عنوان یک اصل مهم تلقی می‌کنند. بر این اساس، والدین باید احترام را به فرزندان خود نشان دهند.
- ۲- به فرزندانمان اعتماد کنیم: والدین باید با صداقت با فرزندان مواجه شوند و گفته‌هایشان منطبق با اعمالشان باشد.
- ۳- کارهای خوب فرزندانمان را تشویق کنیم: باور کنیم که در وجود هر انسان، میلی عجیب برای تشویق شدن وجود دارد.

به فرزندانمان احترام بگذاریم: به یاد داشته باشیم که فرزندانمان میل به با ارزش بودن را همواره به‌عنوان یک اصل مهم تلقی می‌کنند. بر این اساس، والدین باید احترام را به فرزندان خود نشان دهند.

باره عده‌ای براین باورند که خانواده‌ از هم گسسته، در کنار عواملی چون: درآمد پایین خانواده، پرجمعیت بودن، تربیت ضعیف فرزندان، نظارت ناچیز والدین، هوش بهر پایین و غیره، یک پیش‌بینی کننده قوی بزهکاری اجتماعی است.

۲- هنجار شکنی

برخی دانشمندان گسستگی کانون خانواده و دل‌بستگی به افراد منحرف را از عوامل رفتارهای ضد اجتماعی جوانان و نوجوانان می‌دانند و این‌گونه تحلیل می‌کنند که نابسندگی تعلق به خانواده، مدرسه و همسالان و دل‌بستگی به همسالان منحرف، از مهم‌ترین عوامل رفتارهای ضد اجتماعی به شمار می‌آیند. در موارد دیگر خانواده‌ای که نخواهد یا نتواند هنجارهای اجتماعی را درونی کند و در اجتماعی کردن اعضای خود به دلایل گوناگون دچار بی‌کارکردی و احیاناً ضد کارکردی شود، به طور طبیعی از انجام اعمال خلاف هنجار ابایی ندارد و در نتیجه دچار هنجارشکنی می‌شود. ادامه این روند موجب آسیب‌پذیری عناصر هویت اجتماعی و کاهش ضریب امنیت اجتماعی می‌شود.

۳- تضعیف نمادهای مذهبی

دین و نمادهای مذهبی، به ویژه در جوامع دینی، یکی از مؤلفه‌هایی است که در درون افراد، احساس تعهد اخلاقی برای هواداری از انتظارات اجتماعی را به وجود می‌آورد. این موضوع ناظر به قدرت هنجارسازی نمادهای

۴- کاری کنیم که فرزندانمان از بودن در کنار ما لذت ببرند: متأسفانه، برخی والدین در جمع خانوادگی با بیان بسیاری از مشکلات در ابعاد مختلف، شرایطی فراهم می‌کنند که فرزندان تمایلی برای بودن با پدر و مادر خود ندارند.

۵- در صورت بروز بحران برای فرزندان، برخورد مثبت داشته باشیم: برخی از والدین در صورت مواجهه با مشکلات روزمره فرزندان، به جای حمله به مشکل، با فرزندان نشان مقابله و با تحقیر، اهانت، تهدید، سرزنش، تذکرات شلاق‌گونه و آمرانه، ملامت و مچ‌گیری آنان برخورد می‌کنند.

۶- امید را در فرزندان خود تقویت کنیم: به هر میزان که والدین امید را در فرزندان، در ابعاد مختلف تقویت کنند، آنان رغبت بیش‌تر برای برقراری ارتباط با والدین خواهند داشت (ضمیمه ماهنامه فرهنگی-اجتماعی ایران پاک، ۱۳۸۷).

تهدیدات و آسیب‌پذیری هویت و امنیت اجتماعی و نقش خانواده در پیشگیری از آن

۱- وقوع بزهکاری

صرف‌نظر از نقش سایر متغیرهای ذی‌مدخل، وقتی نهاد خانواده نقش و کارکرد خود را از یک سو برای پاسخگویی به انتظارات اعضا از دست می‌دهد و از سوی دیگر در نظارت و کنترل بر سلوک آنان ناتوان می‌شود، با نوعی خانواده‌ از هم‌گسسته مواجه می‌شویم. در این

منابع

- احدی، حسن و جمهری، فرهاد (۱۳۸۰). روان‌شناسی رشد ۲. تهران: انتشارات پردیس.
- باطنی، نیوشا و نوذری، اسماعیل (۱۳۸۴). راهنمای تربیت صحیح کودکان. تهران: انتشارات عابد.
- زارب، ژانت (۱۳۸۳). ارزیابی و شناخت رفتاردرمانی نوجوانان. ترجمه محمد خدایاری فرد و یاسمن عابدینی. تهران: انتشارات رشد.
- زمانی، علی اکبر (۱۳۸۶). نقش و کارکرد نهاد خانواده در تأمین امنیت اجتماعی. فصلنامه دانش انتظامی، سال نهم، شماره ۲.
- صفار، افسانه (۱۳۸۸). سبک‌های فرزندپروری نادرست و الگوهای پاسخ‌دهی کودکان و نوجوانان. تهران: ماهنامه آموزشی-تربیتی پیوند، شماره ۳۶۴.
- ضمیمه ماهنامه فرهنگی-اجتماعی ایران پاک (۱۳۸۷). تهران: روابط عمومی ستاد مبارزه با مواد مخدر.
- نوابی نژاد، شکوه (۱۳۷۷). رفتارهای بهنجار و نابهنجار کودکان و نوجوانان و راه‌های پیشگیری و درمان ناهنجاری‌ها. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

دینی مانند انس با مسجد، شرکت در نماز جماعت، روزه‌داری در ماه رمضان و ... است. اگر نهاد خانواده در جریان اجتماعی کردن اعضا، در بهره‌گیری از نمادهای مذهبی اسیر بی‌کارکردی و ضدکارکردی شود؛ یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های اقتدار خود را در هویت‌بخشی و امنیت اجتماعی از دست خواهد داد (زمانی، ۱۳۸۶).

نتیجه‌گیری

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که خانواده نقش اساسی و تعیین‌کننده در بروز و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دارد. با توجه به مطالب عنوان شده می‌توان ویژگی‌های خانواده متعادل و مطلوب را این‌گونه برشمرد: اولین و مهم‌ترین ویژگی خانواده‌های موفق این است که سرلوحه عملشان این است که می‌دانند همه چیز را نمی‌دانند؛ می‌فهمند داشتن مشکل در همه خانواده‌ها امری طبیعی است؛ توجه دارند که داشتن مشکلات نابهنجار نیست، بلکه عدم حل و فصل آنها به روش‌های منطقی نابهنجار است؛ اعضای خانواده با هیچ کس (داخل یا خارج خانواده) مقایسه نمی‌شوند؛ فرمول تربیت درست در این خانواده‌ها عبارت است از «انضباط + دوست داشتن»، و هیچ کدام از این دو روش غالب نیست؛ اعتماد و عزت نفس را در فرزندان خود نهادینه می‌سازند و با آگاهی دادن، آنان را افرادی فهیم و سالم بار می‌آورند.

